

Célestin Freinet, un pedagog d'ahir i d'avui

Conrad Vilanou Torrano

Antón Costa Rico. *D'abord les enfants. Freinet y la educación en España (1926-1975)*. Santiago de Compostel·la, USC- Editora Académica (Universidade de Santiago de Compostela), 2010.

Francesc Imbernon. *Les invariants pedagògiques i la pedagogia Freinet cinquanta anys després*. Barcelona, Graó (Biblioteca de Guix, 174), 2010

Durant el 2010 van aparèixer dos llibres excel·lents sobre la pedagogia de Célestin Freinet (1896-1966), el gran educador francès que va propulsar una pedagogia popular, democràtica i laica singularitzada per promoure el treball des d'una perspectiva cooperativa. Tot i que la pedagogia Freinet constitueix un referent ineludible per a qualsevol persona interessada en l'educació, el cert és que ambdós llibres —els autors dels quals són els professors Antón Costa Rico, de la Universitat de Santiago de Compostel·la, i Francesc Imbernon, de la Universitat de Barcelona— donen una visió general i actual d'aquesta pedagogia que, sense negar possibles influències (Dewey i Decroly, principalment), ofereix un perfil ben característic que, a més, pot adaptar-se als signes del temps postmoderns, amb la intenció de fer front als seus estralls¹.

Paga la pena recordar que Costa i Imbernon fan, en les seves obres respec-

tives, una declaració autobiogràfica que posa de relleu que la seva vocació pedagògica i professional es va generar i créixer a redós de la pedagogia de Freinet, un educador d'idees progressistes i avançades que fou volgutament oblidat durant el franquisme i que, durant els anys de la transició va despertar l'interès i la curiositat de tots aquells joves que volien canviar l'educació al nostre país. En aquest sentit, cal destacar l'impagable tasca que, a iniciativa d'Alfons Carles Comín, es va fer per tal de divulgar l'obra pedagògica de Freinet, a través del projecte editorial de la casa Laia, que va apropar en català i en castellà les obres de Freinet al públic en general, que —insistim de nou— havien estat silenciades durant més de trenta anys. A més, l'aparició dels llibres de Freinet dins de la sèrie de la Biblioteca de l'Escola Moderna ens feia recordar —a les darreries del franquisme— l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia, per bé que quan comparem llurs projectes pedagògics ens adonem de les diferències, tot i coincidir en alguns punts, com ara a l'hora d'afavorir la llibertat en l'infant.

Sigui com sigui, el cert és que Freinet fou en aquells anys de la transició democràtica una mena de mestre pensador, un pedagog de referència obligada

---

(1) Una mostra més de la vitalitat de la pedagogia de Célestin Freinet es pot comprovar en la celebració del Seminari sobre la seva història a l'Estat espanyol, que va tenir lloc a Castelló el 24 i 26 de novembre de 2010, gràcies al suport de la Fundació Soler i Godes, nom que correspon a un dels mestres freinetistes més actius durant l'etapa republicana.

per a tota una generació que va néixer durant els foscos anys del franquisme i que volia empeltar amb una tradició pedagògica —el moviment de l'Escola Nova o Escola Activa— que havia estat esborrat de la nostra memòria col·lectiva. Més endavant, el 1996 —en commemorar-se el cinquanta aniversari de la seva mort—, la pedagogia de Freinet va ser vindicada per alguns mitjans especialitzats, quan feia anys que es procedia —i aquí cal esmentar els treballs del professor mexicà Fernando Jiménez-Mier— a la seva recuperació històrica. D'alguna manera, bona part de les experiències educatives freinetistes que van tenir lloc a l'Estat espanyol —i molt especialment a Catalunya, a través del grup lleidatà Batec, durant la Segona República— van continuar, a través dels mestres exiliats, en terres americanes, en particular mexicanes.

Abans de prosseguir, convé precisar que l'expressió *D'abord les enfants* (Primer els infants) que dona títol al llibre d'Antón Costa prové de l'inici de la cançó amb text i música de Célestin i Élise Freinet. El fet de posar en primer lloc els infants constitueix tota una declaració d'intencions per a una pedagogia que, pel seu caràcter democràtic, no es limita a concedir la paraula als infants en les assemblees sinó que fa que els més menuts siguin els veritables protagonistes d'una vida escolar que té molt a veure amb el món de la vida. La pedagogia Freinet no separa escola i vida; el món escolar i la vida quotidiana; l'acció i la reflexió; el treball i el pensament; la teoria i la praxi. Fuig, per tant, de falsos idealismes i dels sofismes escolàstics. Tampoc constatem cap vestigi d'escissions, de trencaments i de mons separats perquè, en la pedagogia Freinet, la vida a l'escola no és un simulacre sinó una realitat ben pregona.

El professor Costa ens ofereix un llibre curull de dates i referències, amb detallats índexs de les edicions de Freinet en castellà. Igualment hi ha un important arsenal d'informacions sobre fonts i bibliografia i, nogensmenys, l'obra es troba profusament il·lustrada amb tot tipus de materials: fotografies; cartes; imatges de llibres publicats amb impremta pels alumnes; pàgines de les revistes de més relleu que es van fer ressò de la pedagogia Freinet (*L'École Émancipée*, *La Gerbe*, *Enfantines*, *L'Imprimerie à l'école*, *L'Éducateur prolétarien*, *L'Éducateur*, etc.); caràtules de llibres de Freinet, tot sol o amb la seva esposa Élise; selecció de traduccions d'articles apareguts originalment a França sobre la pedagogia Freinet; pàgines de publicacions com la revista *Colaboración*, òrgan dels mestres seguidors del seu moviment durant l'època republicana; circulars, etc. Sense forçar massa les coses, podem dir que ens trobem davant d'un excel·lent tractat d'història de la pedagogia que, tot i no negligir les fonts documentals, ens ofereix una visió panoràmica sobre les diferents etapes de la pedagogia Freinet a l'Estat espanyol.

Així, doncs, després d'una presentació del pensament de Freinet com una pedagogia cooperativa per a una escola popular, es desgranen els diferents períodes o fases de la seva adaptació a Espanya. En primer lloc, es presenten els antecedents i desenvolupament de les tècniques Freinet durant el període comprès entre 1929 i 1939. A continuació, s'analitzen els anys de la Guerra Civil, en què Freinet va fer moltes coses en defensa dels infants ja que, a més d'acollir un important grup, va desenvolupar actives campanyes a favor de la causa republicana. Naturalment, tota la pedagogia Freinet d'aquesta època —en especial els treballs impresos pels alumnes— són influïts per aquesta situació bèl·lica que incideix fortament en

les tendres consciències dels infants. Els materials i documents d'aquesta etapa són molts i de bona qualitat, fins el punt que hom es pot fer una idea ajustada del grau de compromís de Freinet i els seus col·laboradors. Seguidament, apareix un capítol dedicat a la presència de la pedagogia Freinet a Amèrica Llatina que, en gran part, va ser traslladada pels mestres exiliats, capitanejats per Hermínio Almedros. Tampoc s'ha d'oblidar que la Revolució cubana (1959) —i en concret Fidel Castro— es va sentir propera a la pedagogia de Freinet, malgrat que amb el pas del temps se'n va distanciar per interferències dels partits polítics. Finalment, l'últim capítol aborda la recuperació de la pedagogia Freinet a l'Estat espanyol, en el darrer període del franquisme, entre 1966 i 1975, quan molts dels futurs mestres —com va ser el cas d'Antón Costa i Francesc Imbernon— es van començar a interessar per una tradició pedagògica perduda durant més de trenta anys però que es va poder reprendre gràcies als esforços d'uns joves que desitjaven connectar amb els vells mestres freinetistes, alguns dels quals mantenien ben viva la flama de la pedagogia popular.

Sense pretensions d'esgotar el tema, podem dir que el llibre d'Antón Costa combina la lletra amb la imatge, de manera que respon a l'esperit de les tècniques Freinet, sobretot en tot allò que té a veure amb l'ús de la impremta. També convé assenyalar que aquesta obra ha estat confeccionada i editada curosament, cosa que sempre és d'agrair quan es tracta d'edicions universitàries. Quan hom té a les mans *D'abord les enfants*, s'adona de la significació i trets de la pedagogia freinetista que podem considerar que fomenta el desenvolupament visual a través de les il·lustracions (dibuixos, fotografies, etc.), alhora que forneix una imatge que aspira a donar una visió general de qualse-

vol qüestió en combinar la lletra amb el dibuix, el text escrit amb la representació gràfica. En conseqüència, no costa gaire deduir que la pedagogia de Célestin Freinet es singularitza per un pensament figuratiu. No endebades, des de l'època clàssica —recordem el diàleg *Menó*, de Plató— pensar és dibuixar. És lògic que així sigui, si tenim en compte que Freinet advoca per una pedagogia popular que es troba a l'abast de tothom, que bandeja l'intel·lectualisme i el memorisme, aspectes inherents a l'escola tradicional o escolàstica. Endemés, aquesta pedagogia popular excel·leix el treball i la llibertat creativa dels infants, sense oblidar naturalment l'esperit crític i el centre d'interès. Millor dit, en el cas de Freinet el centre d'interès de Decroly és substituït pels complexos d'interès, i així podem considerar que la seva dimensió visual no és més que una manifestació del criteri de globalització.

Ara bé, mentre el llibre *D'abord les enfants. Freinet y la educación en España (1926-1975)* fa una anàlisi retrospectiva de la pedagogia freinetista, alhora que analitza la seva presència en la història de l'educació a l'estat espanyol, l'obra del professor Imbernon aborda la temàtica de les invariants pedagògiques —el text de més relleu de Freinet, l'edició original del qual és de 1964, que es va traduir al català i al castellà a començament de la dècada dels anys setanta— des d'un ara i aquí, la qual cosa confereix al seu llibre, *Les invariants pedagògiques i la pedagogia Freinet cinquanta anys després*, un valor ben substancial. En aquest punt, es pot afegir que el terme invariant s'utilitza com a sinònim de permanent, és a dir, que no canvia, que es manté invariable com un principi fonamental i radical (p. 109) i que serveix per donar sentit a una pedagogia oberta a l'experimentació i a la novetat. En fi, una pedagogia que es pot adaptar als nous condicionaments socials i a les

demandes d'un món modern que va descobrir la impremta en el segle xv i que, després de la Segona Guerra Mundial, ha assistit a una revolució tecnològica sense precedents. Amb tot, i encara que millorin les tècniques, el que no pot canviar —allò que sempre roman com una invariant— és l'esperit que alena aquesta pedagogia de l'acció, del treball i de la responsabilitat, que alhora fuig de l'autoritarisme, de les tarimes i, igualment, de les escolàstiques ideològiques i metodològiques. Al cap i a la fi, la pedagogia de Freinet és crítica de manera que no sobte que el professor Imbernon la posi en connexió amb el pensament de Paulo Freire. Com es pot veure, un dels mèrits d'aquest llibre del professor Imbernon rau en el fet que procedeix a una lectura actualitzada de la pedagogia de Célestin Freinet, fins el punt que les seves posicions queden recolzades per diverses opinions d'autors posteriors que provenen del camp de la història, de la filosofia, de la sociologia i, fins i tot, de la psicologia, matèria per la qual Freinet no manifestava massa simpatia. Tanmateix, si algun retret podem fer al professor Imbernon és que força un xic el pensament modern i contemporani (des de Montaigne fins a Foucault, sense perdre de vista Rabelais, Rousseau i Vigotski) per tal d'aportar arguments que justifiquin i donin més consistència a les invariants de la pedagogia de Freinet. Tal vegada, un Freinet per ell mateix hagués estat suficient, amb l'afegit d'alguna consideració posterior, sense caure en el calaix de sastre que configura un ventall de noms i teories de tota índole que serveixen per ratificar les intuïcions i posicions freinetistes.

Arribats en aquest punt, cal recordar que Freinet —que va ser ferit greument en un pulmó durant la Primera Guerra Mundial, la qual cosa el va obligar a no poder forçar la veu i així va d'haver d'emprar instàncies alternatives— pos-

tula 30 invariants pedagògiques que coincideixen, si més no en nombre, amb els principis de l'Escola Nova. Un dels mèrits del llibre de Francesc Imbernon rau, justament, en el fet que procedeix a una adaptació o interpretació personal i actual de cadascuna d'aquestes invariants que, com és sabut, s'agrupen al voltant de tres nuclis: 1) la naturalesa de l'infant; 2) les reaccions de l'infant; 3) les tècniques educatives. De fet, Imbernon procedeix a una lectura o mirada actual d'aquestes 30 invariants —agrupades en els tres punts suara esmentats—, alhora que aporta arguments per accentuar la vigència d'aquestes variants. Per exigències d'espai ens estalviarem comentar amb detall la trentena d'invariants, cadascuna de les quals finalitza amb un test que el professor Imbernon ha elaborat específicament per aquesta ocasió. Es tracta, en síntesi, d'un semàfor (verd, carabassa, vermell) que demana que cada professional de l'ensenyament s'autoavalui. El vermell indica que les coses no van bé, el carabassa que poden millorar i el verd assenyalava que anem pel bon camí.

Altrament, l'estil dels dos autors que ressenyem aquí és prou similar: escriuen d'una manera documentada, coneixen a bastament el tema que els ocupa i els preocupa i, el que no és menys important, la seva redacció és clara i precisa. No detectem barroquismes ni sofismes en aquests llibres que s'aproximen a la pedagogia de Célestin Freinet des de la doble perspectiva diacrònica i sistemàtica, com correspon a un enfocament que s'adiu amb els objectius i els mètodes de treball de l'àrea de coneixement de la teoria i història de l'educació. És evident que el món postmodern, amb la seva epistemologia anarquitzant, interdisciplinària i fronterera, ha eliminat les línies de demarcació entre els diversos camps del saber. En aquest sentit, sovint succeeix que la història de l'educació esdevé

teoria pedagògica, de la mateixa manera que la didàctica general assolix una dimensió teòrica de la pedagogia. Tant és així que la pedagogia de Freinet, analitzada i revisada pel professor Imbernon, dóna forma a una *teoria pràctica didàctica*. És per això que afegeix que «encara que puguem dir que existeix una teoria didàctica a la pedagogia Freinet, la seva gran aportació és la proposta de canvi metodològic a les escoles i a les aules, com també el compromís del professor o la professora en el context social» (p. 24). D'aquí, doncs, que la pedagogia Freinet no esdevé singular només pel ventall de tècniques (l'ús de la impremta escolar i les tècniques d'impressió, els fitxers escolars i autocorrectius, la correspondència entre les escoles, les assemblees, etc.) sinó que sigui quelcom més: una pedagogia compromesa amb els signes dels temps, és a dir, que es pot encarnar i adaptar en cada moment. De tot això es dedueix que la pedagogia freinetista resulta ben apropiada per a una cruïlla històrica com l'actual, quan sembla que les il·lusions utòpiques de la modernitat hagin donat pas a un neoliberalisme salvatge en què la competitivitat ha suplantat els valors de la companyonia, la solidaritat i la cooperació, principis inherents a la pedagogia de Célestin Freinet. «No es pot perdre de vista que, per al moviment Freinet, l'important són els principis en què es basen les tècniques, no la tècnica en si» (p. 30).

Comptat i debatut, aquestes dues obres que comenten forneixen, considerades en conjunt, un tractat sistemàtic i actualitzat de la pedagogia de Célestin Freinet, que tanta influència ha exercit a la Catalunya contemporània, en especial durant els anys de la Segona República (1931-1939), gràcies en bona part al paper de l'inspector Herminio Almen-dros, i, nogensmenys, durant el període de la transició democràtica, amb fortes

arrels a l'etapa predemocràtica. Però que ningú es pensi que aquests llibres procedeixen a rescatar un fòssil pedagògic, perquè a la vista d'aquestes dues obres podem concloure que la pedagogia de Célestin Freinet manté tota la seva actualitat en raó, justament, del seu compromís i significació i, molt especialment, per la seva oposició a qualsevol temptació escolàstica, terme que podem aquí identificar amb l'esclerosi o l'immobilisme. En qualsevol cas, ve a tomb reportar que fer arqueologia pedagògica (és a dir, anar a les arrels dels principis educatius o, el que és el mateix, a les seves *invariants*) no és una cosa sobrera. Endemés, aquests dos llibres tenen el mèrit afegit de vincular el passat i el futur, en un nexa que connecta l'experiència viscuda pels nostres mestres amb l'expectativa d'un esdevenidor que —a parer d'Antón Costa i Francesc Imbernon— manté totes les possibilitats d'una modernitat que confiava en el progrés i que albirava el futur des de l'horitzó de l'esperança. En aquesta línia, Freinet fou un pedagog radicalment modern, que sempre es va decantar a favor dels més febles, que veia en l'educació un vehicle de redempció (i si es vol, de revolució) social i que, com d'altres, es va veure perseguit ja fos per les autoritats col·laboracionistes de Vichy o bé per les escolàstiques soviètiques, encara que sempre es va manifestar a favor del compromís polític amb el Front Popular i els més febles i, per consegüent, sempre va rebutjar qualsevol intent de manipulació i adoctrinament.

És del tot evident que Freinet, amb l'ajuda dels seus col·laboradors, entre els que destaca la seva esposa Élise, ens ofereix un dels millors llegats de l'Escola Nova perquè, a banda de defugir de les teoritzacions psicològiques, va perfilar una pedagogia des de la praxi, des de la pràctica quotidiana d'uns educadors conscients de la necessitat d'establir lli-

gams entre els alumnes i els mestres d'arreu del món per tal de bastir una consciència verament internacionalista, democràtica, solidària i pacifista que fomenti el treball cooperatiu més enllà de qualsevol temptació que aboqui a la competència individualista. Després de tot una sèrie de dificultats —va ser mestre i inspector amb sort desigual— va decidir tirar endavant la seva pròpia escola el 1935 a Saint Paul de Vence, que s'ha convertit en un centre de peregrinació per a tots els amics de Freinet. Semblantment a la pedagogia de Pestalozzi, Freinet —que proclama el primat de l'acció, com va fer Goethe en el *Faust*— vol potenciar els valors i principis que sorgeixen de la mà (el treball), de la ment (la raó) i del cor (els sentiments de companyonia i solidaritat). Tot plegat, doncs, afaïçona una pedagogia completa i integral, que assumeix l'ideari de la revolució social (1789, 1848, 1917) per bé que es troba més propera a les formulacions integrals i llibertàries de Paul Robin (1837-1912) que no pas de l'ortodòxia soviètica, malgrat que Freinet va militar en les files comunistes.

En el moment de les valoracions, s'ha de remarcar que el professor Imbernon procedeix a una lectura, des d'ara i aquí, de les invariants de Freinet que així es converteixen en la clau de volta d'una pedagogia teòrica i pràctica, que lluny de les escissions dualistes de la història del pensament occidental (herència llunyana de la filosofia platònica i cartesiana) es caracteritza pel seu caràcter integral, és a dir, per conjuminar el treball manual amb l'intel·lectual, per agombolar el pensament amb l'acció, per unir el treball i la responsabilitat individual amb la cooperació i solidaritat social. Per aconseguir, la pedagogia Freinet participa d'una teoria del coneixement global, en què el text i la imatge, els mots i els traços del dibuix, constitueixen una única realitat gràcies a les

tècniques de la impremta, un tot que recorda —en participar del principi de la globalització— la psicologia de la Gestalt. Dit amb altres paraules: en la pedagogia de Célestin Freinet, el tot, l'estructura, el conjunt, s'imposa a les parts, als elements atomitzats, a l'anàlisi a la menuda. Sense oblidar la càrrega estètica que es desprèn d'aquest plantejament.

És hora de tancar aquest comentari sobre dos llibres que aporten coses positives en un moment en què la pedagogia es troba orfe d'una sòlida reflexió, d'una pedagogia que sovint acaba seguint les lleis dels mercats —o el que és el mateix, dels organismes internacionals— que només es preocupen per fomentar les competències, la qual cosa redueix l'educació a una dimensió purament formal i instrumental. La pedagogia de Célestin Freinet potser no desenvolupava totes i cadascuna de les competències que apareixen en els catàlegs corresponents, uns llistats inabastables a voltes allunyats del sentit comú, però el que sí que promou és una visió integral, global i crítica de la realitat i, sobretot, de les possibilitats humanes i socials d'un progrés engrescador i il·lusionant. Ben mirat, hi ha aspectes i principis que són invariants, que no canvien més enllà de modes i conjuntures. En aquest sentit, es pot concloure que la pedagogia de Célestin Freinet ha esdevingut un clàssic i que, com a tal, es pot llegir des de cadascuna de les nostres situacions vitals. D'aquí que les seves invariants siguin sempre actuals i que retornar a les seves propostes —com han fet Antón Costa i Francesc Imbernon— sigui un exercici intel·ligent i suggestiu, sobretot en aquests temps postmoderns erms de pensament. No per atzar, Imbernon afirma, sense embuts, que la pedagogia Freinet, tot i néixer en el segle XX, resulta imprescindible al segle XXI. Ni més ni menys.